

ΑΜΕΡΙΚΑΝΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ

Γιατί ο Τζόνναθαν Φράνζεν διχάζει κοινό και κριτικούς;

Άνθρωποι από το χώρο του βιβλίου καταθέτουν στο Magazine τις απόψεις τους για τον κορυφαίο μεν, αμφιλεγόμενο δε συγγραφέα με αφορμή τα «Σταυροδρόμια», το νέο πολυσυζητημένο μυθιστόρημά του.

ΘΕΟΔΟΣΗΣ ΜΙΧΟΣ
27 ΜΑΡΤΙΟΥ 2022

Είκοσι χρόνια μετά τις «Διορθώσεις», το κατά γενική ομολογία αριστουργηματικό τρίτο του **βιβλίο** πεζογραφίας, δέκα και πλέον μετά την -εφάμιλλης αξίας ή έστω οριακά υποδεέστερη- «Ελευθερία», ο Τζόνναθαν Φράνζεν επέστρεψε με τα «Σταυροδρόμια» (εκδ. Ψυχογιός, μτφρ. Γιώργος-Ίκαρος Μπαμπασάκης), ένα πολυσέλιδο και πολυπρισματικό μυθιστόρημα στο οποίο αφηγείται την ατομική ψυχοσωματική Οδύσσεια καθενός από τα μέλη της δυσλειτουργικής, πολύτεκνης οικογένειας Χίλντεμπραντ με φόντο τα συλλογικά κοινωνικά ζητήματα της ταραχώδους δεκαετίας του 1970.

Αναμφίβολα κάθε νέο βιβλίο του αποτελεί εκδοτικό γεγονός μείζονος σημασίας, πόσω μάλλον στην προκειμένη περίπτωση, μιας και εκκινεί το μεγαλεπήβολο εγχείρημα μιας -εμπνευσμένης από το «Middlemarch» της Τζορτζ Ελιοτ- τριλογίας με τίτλο «A Key to All Mythologies».

Εύλογα λοιπόν αναζωπυρώνεται η μεγάλη συζήτηση γύρω από τον Τζόνναθαν Φράνζεν. Είναι, όπως διατεινόταν το περιοδικό TIME σε εκείνο το πολυσυζητημένο εξώφυλλο με

αφορμή την κυκλοφορία της «Ελευθερίας», ο Μεγάλος Αμερικανός Συγγραφέας της γενιάς του; Ή πρόκειται απλά για έναν αξιόπιστο και ταλαντούχο μεν, υπερτιμημένο δε πεζογράφο;

Γιατί το αναγνωστικό κοινό χρόνο με το χρόνο διχάζεται ολοένα και πιο βαθιά ανάμεσα σε όσους λατρεύουν όσα δημοσιεύει ως συγγραφέας, ακόμη και αν διαφωνούν με όσα υποστηρίζει ως δημόσιος διανοούμενος, και σε όσους λατρεύουν να μισούν τον τρόπο τόσο της γραφής του όσο και της σκέψης του - τουλάχιστον όπως αυτή εκδηλώνεται στις δοκιμακές και μη τοποθετήσεις του;

Στο **Magazine** απαντούν ο συγγραφέας Λευτέρης Καλοσπύρος, ο συγγραφέας -και διευθυντής της Book Press- Κώστας Β. Κατσουλάρης, ο συγγραφέας, ποιητής και μεταφραστής των βιβλίων του Φράνζεν, Γιώργος-Ίκαρος Μπαμπασάκης και η δημιουργός του δημοφιλούς bookstagram account Intellectual Thighs.

Δεν είναι τυχαίο ότι δεν συμφώνησαν όλοι σε όλα.

Κάποιοι θεωρούν ότι ο Φράνζεν είναι ένας τιτάνας της σύγχρονης πεζογραφίας, μία ιδιοφυΐα των καιρών μας. Άλλοι ότι πρόκειται για έναν υπερεκτιμημένο αν όχι και κακό συγγραφέα, το κατεξοχήν παράδειγμα των δεινών από τα οποία πάσχει η λογοτεχνία σήμερα. Προς ποια κατεύθυνση κλίνετε;

Λευτέρης Καλοσπύρος: Νομίζω ότι υπάρχουν δυο διαφορετικές εκδοχές του Τζόνθαν Φράνζεν: ο Φράνζεν μέχρι την «Ελευθερία» και ο Φράνζεν μετά από αυτή. Για την ακρίβεια, ο Φράνζεν των τριάμισι πρώτων μυθιστορημάτων του και εκείνος των άλλων δύομισι.

Γιατί η «Ελευθερία» είναι ένα σημαδιακό έργο στην καριέρα του, σημείο καμπής και μαζί διχοτομημένη ζώνη που ανήκει εξ ημισείας τόσο στον πρώιμο μεταμοντέρνο ιδεαλιστή Φράνζεν, όσο και στον ύστερο συμβατικό ρεαλιστή Φράνζεν που υπογράφει την «Αγνή» και τα «Σταυροδρόμια», και με το τελευταίο έργο του ειδικά δηλώνει ότι έχει βρει τον αληθινό συγγραφικό εαυτό του. Ακόμη κι αν δεν ήταν τότε ο αληθινός συγγραφικός εαυτός του, με τις «Διορθώσεις» παρέδωσε ένα αριστουργηματικό μυθιστόρημα, ένα από τα πέντε έξι κορυφαία αμερικανικά οικογενειακά μυθιστορήματα, παρότι ο όρος οικογενειακό μυθιστόρημα δρα περιοριστικά στην προκειμένη περίπτωση. Η μεγάλη καινοτομία του έγκειται στο ότι κατόρθωσε να φέρει κοντά το systems novel, που κληρονόμησε από τους μεταμοντέρνους προκατόχους του, με το δράμα χαρακτήρων, και να ανανεώσει ταυτόχρονα και τα δυο είδη, αποτυπώνοντας τις ουλές και τα σημάδια που αφήνουν τα μεγάλα συστήματα, πολιτικά, επιστημονικά, τεχνολογικά, όχι σε μια αφηρημένη φαντεζί αλληγορική προσομοίωση μιας κοινωνίας αλλά στα ίδια τα κύτταρά της.

Κάτι ανάλογο είχε προσπαθήσει και με τους «Κραδασμούς», έφτασε σχετικά κοντά στο να το πετύχει, αλλά οι Λάμπερτ των «Διορθώσεων» αποδείχτηκαν πολύ πιο πλούσιοι και αντιφατικοί χαρακτήρες από τους Χόλαντ των «Κραδασμών». Η «Ελευθερία» είναι επίσης ένα σημαντικό, αν και ελαφρώς κατώτερο μυθιστόρημα, καθώς ο Φράνζεν αρχίζει εδώ να κάνει κάποιες εκπτώσεις στη γλώσσα, με τον φόβο να μη χάσει το μαζικό κοινό που αγόρασε τις «Διορθώσεις». Στα δυο πιο πρόσφατα μυθιστορήματά του ο Φράνζεν απομακρύνεται σταδιακά από τις μεγάλες ιδέες και τα συστήματα που τροφοδότησαν τις αφηγήσεις του, εστιάζει περισσότερο στα προσωπικά δράματα των ηρώων του, και παρότι παραμένει ένας φιλόδοξος συγγραφέας που καταθέτει πολυσέλιδα πολυπρόσωπα μυθιστορήματα, εντούτοις είναι πια εμφανές ότι δεν ενδιαφέρεται για την καλλιέργεια του ύφους του, για τη λογοτεχνικότητα των κειμένων του. Είναι πλέον ένας καλός συμβατικός middlebrow συγγραφέας που δεν ξαφνιάζει, δεν ενοχλεί, δεν ξεβολουεί τον αναγνώστη όπως έκανε παλιότερα, ακόμη και με τα πρώτα δύο και λιγότερο επιτυχημένα βιβλία του.

Κώστας Κατσουλάρης: Οι περιγραφές αυτές είναι σίγουρα υπερβολικές. Δεν είναι ούτε «τιτάνας» ούτε «κακογράφος». Υπάρχουν σίγουρα στον κόσμο μας συγγραφείς που έχουν πίσω τους πιο πλούσιο και σημαντικό έργο από του Τζόνναθαν Φράνζεν, όμως ελάχιστοι από αυτούς είναι ταυτόχρονα ζωντανοί και Αμερικανοί. Σκέφτομαι τον

Ντον Ντελίλο, για παράδειγμα, αλλά δεν μπορώ να σκεφτώ δεύτερο. Βλέποντας λοιπόν τον Φράνζεν μέσα στο πλαίσιο της Αμερικανικής πεζογραφικής παράδοσης, σαν κάποιον που έχει πίσω του συγγραφείς του διαμετρήματος των Ε.Λ.. Ντοκτόροου, Τόμας Πίντσον, Φίλιπ Ροθ, Ντέιβιντ Φόστερ Γουάλας ή Γουίλιαμ Χ. Γκας, έχει ήδη κερδίσει μια θέση: Είναι ένας από τους καλύτερους Αμερικανούς μυθιστοριογράφους της γενιάς του (δηλαδή, μεταξύ 50-70 χρόνων), μαζί θα έλεγα με τον Πέρσιβαλ Έβερρετ και την Ντόνα Ταρτ, ίσως και κάνα δυο άλλους που ξεχνάω ή δεν γνωρίζω καλά. Και μόλις έβγαλε το πρώτο μέρος μιας ιδιαίτερα φιλόδοξης Τριλογίας, ένα μυθιστόρημα πολύ καλό, από τα καλύτερά του.

Γιώργος-Ίκαρος Μπαμπασάκης: Δεν υπάρχει αλήθεια, υπάρχουν αλήθειες: αυτό διατεινόταν, και αυτό μας δίδαξε ο ποιητής Νίκος Καρούζος. Και υπάρχει το αέναο παιχνίδι των κριτηρίων. Μια αλήθεια είναι ότι ο Φράνζεν είναι σπουδαίος συγγραφέας, αλλά η άλλη αλήθεια είναι ότι η σπουδαιότητά του δεν έγκειται σε μορφικές καινοτομίες ή σε μια απaráμιλλη, ας πούμε, βιρτουοζιτέ, σε κάποια σαγηνευτική λεπταισθησία στην αφήγηση· έγκειται στην επιμονή του να καταπιάνεται με το θέμα της οικογένειας και των μικροπολέμων στο εσωτερικό της, κάτι που του επιτρέπει να προβαίνει σε μιαν ανάγλυφη και κριτική παρουσίαση όσων συμβαίνουν και στον μεγάλο κόσμο.

Μια αλήθεια είναι ότι τιτάνα της σύγχρονης λογοτεχνίας δεν θα τον έλεγα, γιατί τότε πώς θα χαρακτήριζα τον Γουίλιαμ Γκάντις, τη Λούσι Έλμαν, τον Γουίλιαμ Χ. Γκας, και, βέβαια, τον πυραυλοκίνητο Ντέιβιντ Φόστερ Γουάλας, αυτούς που μόχθησαν σε βαθμό εξόντωσης να συνδυάσουν την μορφική καινοτομία με ένα βαθύ περιεχόμενο. Μια άλλη αλήθεια είναι ότι πρόκειται για συγγραφέα που κατορθώνει να κινεί, κατά βούληση και με εξαιρετικές στρατηγικές, μεγάλες μάζες συναισθημάτων και κινήτρων που απλώνονται πέρα από τους χαρακτήρες του και μας αφορούν όλους. Ο Φράνζεν έτσι συμβάλλει άριστα στην αυτογνωσία μας και στην επιλογή μας για την στάση που διατηρούμε στην κοινωνία που μας περιβάλλει.

Intellectual Thighs: Κατά τη γνώμη μου ο Φράνζεν είναι ένας πολύ καλός συγγραφέας που επιτρέπει στον αναγνώστη να διαβάζει το έργο του με τον τρόπο που ο ίδιος επιλέξει. Κάποιος μπορεί να τελειώσει ένα βιβλίο του κάνοντας σκι πάνω στην απολαυστική του πρόζα και να περάσει καλά κάνοντας μια επιφανειακή ευχάριστη

ανάγνωση ή να καταδυθεί στα σημεία που έβαλε διακριτικά σημαιάκια καμουφλαρισμένα με χιούμορ, κυνισμό και ρεαλισμό. Έχω την εντύπωση ότι τόσο αυτοί που τον αποθεώνουν όσο κι εκείνοι που τον θεωρούν κακό συγγραφέα επηρεάζονται περισσότερο από τη στάση, τις απόψεις και τις δημόσιες θέσεις του, παρά από το έργο του. Δεν μπορώ δηλαδή να φανταστώ κάποιον να χαρακτηρίζει τον Φράνζεν ως κακό συγγραφέα και να το στηρίζει με επιχειρήματα σχετικά με τον τρόπο που γράφει ή τα θέματα που επιλέγει.

Το εξώφυλλο του Time που αποκαλεί τον Φράνζεν τον μεγάλο αμερικάνο συγγραφέα της εποχής μας.

Την εποχή των «Διορθώσεων» χαιρετίστηκε από την πλειοψηφία ως ένας εκ των καλύτερων Αμερικανών συγγραφέων της γενιάς του. Τόσα χρόνια μετά, γιατί έχει φτάσει να διχάζει το κοινό όσο λίγοι σύγχρονοί του; Μήπως τελικά ο συγγραφέας Φράνζεν πληρώνει τα σπασμένα του δημόσιου διανοούμενου Φράνζεν;

Λευτέρης Καλοσπύρος: Είναι αρκετά σύνθετο το ζήτημα αυτό. Κατ' αρχάς,

είναι προφανές ότι δεν του έκανε καθόλου καλό η αμφίθυμη στάση του απέναντι στην επιλογή των «Διορθώσεων» από το book club της Όπρα Γουίνφρεϊ, ο ίδιος εντέλει έδωσε στο θέμα περισσότερη σημασία απ' όση του άξιζε. Έπειτα, δεν τον βοηθάει καθόλου το τμήμα μάρκετινγκ του εκδοτικού του οίκου. Για παράδειγμα το κείμενο της αρχικής ανακοίνωσης για την έκδοση του τελευταίου του βιβλίου τον χαρακτηρίζει, αβάσιμα, και με μεγάλη δόση αλαζονείας, «τον κορυφαίο συγγραφέα της γενιάς του». Ο κορυφαίος συγγραφέας της γενιάς του ήταν ο Ντέιβιντ Φόστερ Γουάλας και αυτό είναι αδιαμφισβήτητο. Ο Φράνζεν επίσης δεν είναι ανώτερος συγγραφέας από τον Γουίλιαμ Βόλμαν ή τον Ρίτσαρντ Πάουερς – «Ο καιρός των τραγουδιών μας» του Πάουερς είναι εξίσου σπουδαίο βιβλίο με τις «Διορθώσεις», κι ας μην έχει την ίδια

φήμη. Έπειτα φταίει και το γεγονός της μάλλον κυνικής μεταστροφής του προς τον συμβατικό ρεαλισμό. Εκεί που κάποτε ο Φράνζεν ασπαζόταν τις θεωρίες του Φρέντρικ Τζέιμσον και ασκούσε δριμεία κριτική στον ύστερο καπιταλισμό, έφτασε πια με τα πιο πρόσφατα βιβλία του να αντιμετωπίζει τον αναγνώστη ως απλό καταναλωτή, ο οποίος αναζητά σ' ένα βιβλίο το υποκατάστατο ή το συμπλήρωμα των σειρών που καταβροχθίζει τη μια πίσω απ' την άλλη. Ακόμη κι αν έχει δηλώσει από νωρίς σ' ένα παλιότερο κείμενό του, το άρθρο του για τον Γουίλιαμ Γκάντις με τίτλο «Mr. Difficult», ότι αυτοπροσδιορίζεται ως συγγραφέας που αισθάνεται πως τον συνδέει με τον αναγνώστη ένα συμβόλαιο αμοιβαίας εμπιστοσύνης, με την «Αγνή» και τα «Σταυροδρόμια» φαίνεται υπέρ το δέον πρόθυμος να προσφέρει στον μέσο αναγνώστη -γιατί σ' αυτόν απευθύνεται πια, κατά κύριο λόγο- βιβλία με ήρωες και ιστορίες που εξελίσσονται πάνω στην ίδια λογική που διέπει και τις καλές αμερικανικές σειρές.

Ως προς τον δημόσιο λόγο του, ο Φράνζεν έχει αντιμετωπιστεί σκληρά και μάλλον φθονερά, κυρίως από συναδέλφους του που βλέπουν έναν υπερπροβεβλημένο συγγραφέα, ο οποίος έφτασε να γίνει εξώφυλλο στο Time, να είναι αφοριστικός απέναντι στα μόνα μέσα που αισθάνονται πως διαθέτουν οι ίδιοι για να προβάλλουν το έργο τους: τις πλατφόρμες κοινωνικής δικτύωσης. Κατά τα άλλα, στην Αμερική υπάρχει ένας άγραφος νόμος για κάθε συγγραφέα που αναλαμβάνει, λιγότερο ή περισσότερο ένθερμα, τον ρόλο του διανοούμενου με τακτικές δημόσιες παρεμβάσεις: αντιμετωπίζεται εξ ορισμού με καχυποψία, ανεξάρτητα από το αν διατυπώνει πολιτικώς ορθές ή μη ορθές απόψεις. Την ίδια αντιμετώπιση είχαν και συγγραφείς όπως ο Γκορ Βιντάλ και ο Νόρμαν Μείλερ πολύ πριν το twitter ή την cancel culture.

Κώστας Κατσουλάρης: Η παρατήρησή σας έχει βάση. Ας μην ξεχνάμε ότι τα τελευταία είκοσι χρόνια συνέβησαν στην Αμερική γεγονότα που δίχασαν βαθιά τη χώρα. Ο Πόλεμος στο Ιράκ, η κρίση του χρηματοοικονομικού συστήματος που συμπαρέσυρε εκατομμύρια ανθρώπους της μεσαίας τάξης στη φτώχεια ή στο να χάσουν το σπίτι τους. Αυτά, και πολλά άλλα, έφεραν τον Ντόναλντ Τραμπ στη θέση του Προέδρου των ΗΠΑ. Ήταν ένα αδιανόητο γεγονός, που αντιπροσωπεύει για την πολιτική ό,τι αντιπροσωπεύει για τις τρομοκρατικές ενέργειες η 11η Σεπτεμβρίου. Άλλαξε την κλίματα του πόσο καταστροφική μπορεί να είναι η εκλογή ενός Προέδρου. Ο διχασμός της χώρας επί Τραμπ βάθυνε κι άλλο. Κατά συνέπεια, όσοι συγγραφείς

εκφράστηκαν με τον έναν ή τον άλλον τρόπο μέσα σε αυτό το κλίμα, μοιραία πλήρωσαν κάποιο κόστος. Έχω διαβάσει και μη μυθοπλαστικά έργα του Φράνζεν και πιστεύω ότι είναι ένας στέρεος κι ενδιαφέρων διανοούμενος, με πρωτότυπες ιδέες για την οικολογία, για τη λογοτεχνία και για την πολιτική. Αλλά δεν ζω στις ΗΠΑ, ίσως μου έχουν διαφύγει στοιχεία της δημόσιας παρουσίας του που ενόχλησαν περισσότερο και περισσότερους.

Γιώργος-Ίκαρος Μπαμπασάκης: Κάθε σημαντικός δημιουργός διχάζει το κοινό. Άλλωστε το κοινό δεν είναι κάτι συμπαγές, είναι ένα πάτσγουορκ από ποικίλες προσωπικότητες, ομάδες, διαθέσεις, γνώσεις, τρόπους. Αν εξαιρέσουμε κάποια δοκίμιά του, δεν θεωρώ ότι ο Φράνζεν είναι διανοούμενος, όπως ήταν φέρ' ειπείν ο Σαρτρ ή ο Φουκώ που παρενέβαιναν δυναμικά στον δημόσιο λόγο. Δεν εμπλέκεται σε σφοδρές αντιπαραθέσεις και πολεμικές, όπως ο Νόρμαν Μείλερ. Το συντριπτικά μεγάλο μέρος όσων θέλει να πει ο Φράνζεν, το λέει μέσα από τα πολυσέλιδα μυθιστορήματά του. Κι ακόμα, δεν βλέπω να πληρώνει τίποτα σπασμένα, μάλλον χαίρει μεγάλης εκτιμήσεως ακόμα και από όσους δεν ξετρελαίνονται με το συγγραφικό του στυλ. Διατηρεί το προφίλ ενός μειλίχιου ανθρώπου και έχει επιλέξει έναν τρόπο ζωής που δεν είναι καθόλου προκλητικός ή ταραχώδης.

Intellectual Thighs: Και σήμερα θα είχε πλειοψηφική αποδοχή ως ένας από τους καλύτερους Αμερικανούς συγγραφείς χωρίς να ακολουθεί αλλά, ΑΛΛΑ επέλεξε να παίρνει θέση και να εκφράζει τις απόψεις του συνήθως με εριστική διάθεση για θέματα που μπορούν να προκαλέσουν αντιδράσεις ειδικά σε εποχές που στα σόσιαλ στήνονται τελετές αποκαθήλωσης ακόμα και χωρίς τις αφορμές που έχει δώσει ο Φράνζεν. Είναι πολύ δύσκολη η διαχείριση της δημόσιας εικόνας για τέτοια μεγέθη και ο Φράνζεν έχει καταφέρει να προκαλέσει αντιδράσεις ακόμα και με δηλώσεις του για τα πουλιά. Τα πετούμενα. Κι αυτό από μόνο του είναι κατόρθωμα.

Το τελευταίο βιβλίο του Τζόνathan Φράνζεν κυκλοφορεί από τις εκδόσεις Ψυχογιός.

Οι πολέμοί του υποστηρίζουν από το ότι τα βιβλία του αντιπροσωπεύουν μία ξεπερασμένη πια αντρική ματιά στη λογοτεχνία μέχρι το ότι δεν μπορεί να είναι τυχαία η δεύτερη μοίρα στην οποία μπαίνουν οι γυναικείοι χαρακτήρες στα βιβλία του, οι οποίοι μάλιστα παρουσιάζονται ενίοτε ως έρμια κακοποιητικών συμπεριφορών. Έχουν βάση όλα αυτά;

Λευτέρης Καλοσπύρος: Μπορούμε να συζητήσουμε κάποιες επιλογές του Φράνζεν ως προς το πώς εξελίσσονται κάποιες ηρωίδες του, όπως ίσως και για

κάποιες άστοχες περιγραφές του, ωστόσο, οι γυναικείοι χαρακτήρες του σε καμία περίπτωση δεν μπαίνουν σε δεύτερη μοίρα. Τώρα που το ξανασκέφτομαι, δεν νομίζω ότι υπάρχει άλλος άντρας συγγραφέας της γενιάς του που να έχει παρουσιάσει τόσο πολλές και δυναμικές και πολύπλευρες γυναίκες στα βιβλία του. Το ωραιότερο κεφάλαιο στην «Ελευθερία», το πιο καλά ζυγισμένο και φιλόδοξο αφηγηματικά, είναι εκείνο της αυτοβιογραφίας της Πάτι Μπέργκλουντ. Η Πάτι είναι μακράν ο πιο βαθύς, πολύπλοκος και ενδιαφέρων χαρακτήρας στο βιβλίο. Επίσης από τα τρία παιδιά των Λάμπερτ το πιο συμπαθές είναι η Ντενίζ. Ενώ τα δυο αγόρια πλέουν σε έναν ωκεανό ναρκισσιστικής αυτοαναφορικότητας, η Ντενίζ είναι το πιο φωτεινό και δημιουργικό μέλος της οικογένειας. Ο Φράνζεν έχει επαινεθεί για την επιείκεια που δείχνει απέναντι στους ήρωές του ως προς τα λάθη και τα σκοτεινά τους σημεία: τη μεγαλύτερη επιείκεια ωστόσο την έχει δείξει απέναντι στους γυναικείους χαρακτήρες του.

Κώστας Κατσουλάρης: Δεν συμερίζομαι αυτού του τύπου τις προσεγγίσεις. Ο Φράνζεν είναι άρρεν, πράγματι, και λευκός μεσοαστός. Γράφει για πράγματα που γνωρίζει, μέσα από τη συνείδηση που έχει διαμορφώσει ως άρρεν, λευκός μεσοαστός,

χωρίς όμως να περιορίζεται από αυτήν την ταυτότητα. Καταφέρνει μάλιστα και την υπερβαίνει μέσα από τον τρόπο που κριτικάρει και υπονομεύει ήρωες με παρόμοια χαρακτηριστικά με αυτόν. Η έμφυλη και κοινωνική ταυτότητα, όπως και η προσωπική και οικογενειακή ιστορία καθενός, είναι το πεπρωμένο του και ταυτόχρονα το φορτίο του.

Γιώργος-Ίκαρος Μπαμπασάκης: Όχι, καμία βάση. Απεναντίας, ο Φράνζεν αναδεικνύεται σε βαθύ γνώστη της ψυχογονικής ιδιοσυστασίας των γυναικείων χαρακτήρων του, ισάξιος θα έλεγα του Τένεσι Ουίλιαμς. Ξέρει καλά να αναλύει την ψυχή και την πράξη των γυναικών. Ιδίως στα «Σταυροδρόμια», όλες οι γυναίκες, ακόμα και ο δευτερεύων ρόλος της ψυχαναλύτριας, παρουσιάζονται ως πολύπλοκες και περίπλοκες προσωπικότητες, με εξάισια προσόντα, με θαυμαστή μεγαλοσύνη, με θαρραλέα διάθεση να υπερβούν τις ενίοτε συνταρακτικές αντιφάσεις τους. Ο ψυχικός πλούτος των γυναικών στα έργα του Φράνζεν είναι απροσμέτρητος.

Intellectual Thighs: Φυσικά και έχει βάση. Όμως ο Φράνζεν είναι ένας μεσήλικας λευκός στρέιτ άντρας. Εκτοξεύτηκε στα 40 του πριν από 20+ χρόνια και στα χρόνια που ακολούθησαν μέχρι σήμερα έχουν γίνει τεράστια άλματα στον τρόπο που βλέπουμε τα πράγματα, έχει αλλάξει το χιούμορ μας, η στάση μας απέναντι σε συμπεριφορές και αντιλήψεις, δεν είμαστε οι ίδιοι, κάτι που γράφτηκε πριν τόσα χρόνια είναι φυσικό να διαβάζεται με άλλη ματιά. Σε μια συνέντευξη του είχα διαβάσει ότι βρίσκει πάντα τον μπελά του γιατί λέει τα πράγματα όπως τα βλέπει. Σε μια άλλη ότι δεν μπορεί να αλλάξει το γεγονός ότι είναι άντρας. Και αυτά είναι μεγάλες αλήθειες. Ο Φράνζεν γράφει με τον τρόπο που γράφει γιατί είναι αυτός που είναι και γράφει για αυτά που βλέπει, αφού βλέπει όπως βλέπει επειδή είναι αυτός που είναι. Το ζήτημα εδώ όπως και με κάθε έργο, είναι αν θεωρούμε ότι το δημιούργημα είναι σημαντικότερο από τον δημιουργό. Και αυτό τελικά είναι υπόθεση προσωπική.

Μήπως τελικά είναι καλύτερος στο δοκίμιο παρά στο μυθιστόρημα;

Λευτέρης Καλοσπύρος: Ένας από τους λόγους που ο Φράνζεν αποτελεί σοβαρή περίπτωση συγγραφέα είναι κι αυτός: το ότι είναι πολύ καλός αρθρογράφος και δοκιμογράφος. Μείζονες πεζογράφοι έχουν διευρύνει τα όρια του δοκιμίου με τα κείμενά τους. Η Βιρτζίνια Γουλφ και η Άιρις Μέρντοχ. Ο Κανέτι, ο Κούντερα, ο Απντάικ. Ο Φράνζεν είναι επίσης καλός δημοσιογράφος, κι οι μεγάλοι αμερικανοί συγγραφείς

είναι πρωτίστως επαρκείς δημοσιογράφοι. Έχει ευρύτατη μόρφωση και μπορεί να μιλήσει με την ίδια ευχέρεια για τη σχολή της Φρανκφούρτης και την αγορά της ενέργειας, τα σπάνια είδη πουλιών και τη νευροεπιστήμη, τόσο στα δοκίμια όσο και στα μυθιστορήματά του. Μην ξεχνάμε επίσης πως μέσα από τα κριτικά του σημειώματα έγινε η αφορμή για να ξαναδιαβαστούν και να αποκατασταθούν στη συνείδηση του κοινού ασυγχώρητα υποτιμημένες συγγραφείς όπως η Πόλα Φοξ και η Κριστίνα Στεντ.

Κώστας Κατσουλάρης: Δεν το πιστεύω. Στα μυθιστορήματά του υπάρχει στοχασμός και ευρύτατη κοινωνική ματιά.

Νομίζω ότι το μυθιστόρημα είναι το προνομιακό πεδίο του, γιατί το μυθιστόρημα είναι η πιο ευρύχωρη φόρμα που υπάρχει. Κι ο Φράνζεν, όπως γνωρίζουμε, χρειάζεται χώρο για να αναπτυχθεί και να ανθίσει.

Γιώργος-Ίκαρος Μπαμπασάκης: Αυτά είναι συνήθως επιπόλαιες δημοσιογραφικές κρίσεις, χωρίς μεγάλη σχέση με την πραγματικότητα. Ο Φράνζεν είναι μεγάλος δοκιμιογράφος, ένας επίμονος κηπουρός της μυθιστοριογραφίας, και δείχνει διαρκή μέριμνα για τις δυνατότητες του είδους. Επίσης, είναι άσσος στο καράτε του μοντάζ, συμπλέκει τις καταστάσεις με αξιέπαινη μαεστρία. Ας επαναλάβω πάντως ότι δεν πρόκειται ούτε για λεπταίσθητο στυλίστα (όπως ήταν ο Χένρι Τζέιμς, ας πούμε, ή ο Βλαντιμίρ Ναμπόκοφ). Δεν είναι λεπιδοπτερολόγος της πρόζας ο Φράνζεν, δεν σε μαγεύει με τη μελωδία των λέξεων. Θα έλεγα ότι αντιλαμβάνεσαι την αξία του μόνον αφότου έχεις ολοκληρώσει την προσεκτική ανάγνωση του εκάστοτε βιβλίου του και αισθάνεσαι πόσο έγκυρος ανατόμος της ψυχής και του νου των ανθρώπων είναι. Τα καλύτερα και τα χειρότερα του Φράνζεν. DN

Ποιο είναι κατά τη γνώμη σας το καλύτερο και το χειρότερο μυθιστόρημά του;

Λευτέρης Καλοσπύρος: Το καλύτερο μυθιστόρημά του είναι οι «Διορθώσεις». Είναι μια άρτια κατασκευή, αψεγάδιαστο τεχνικά, και την ίδια στιγμή ένα έργο που συγκλονίζει. Οι τελευταίες είκοσι-τριάντα σελίδες σε διαλύουν. Η συνολική ιστορία της οικογένειας Λάμπερτ, οι επιμέρους μάχες και αγωνίες των παιδιών και των γονιών τους, είναι γραμμένες με πάθος και ενσυναίσθηση. Οι «Διορθώσεις» κατορθώνουν κάτι ζηλευτό για κάθε συγγραφέα, κάτι που ζήτησε ακόμα και ο Γουάλας: είναι μια βαθυστόχαστη μελέτη χαρακτήρων τόσο γερά θεμελιωμένη που μπορεί να υποβαστάξει και μια οξεία και σε βάθος κριτική του τεχνοκαπιταλισμού του ύστερου εικοστού αιώνα.

Αντίστοιχα, το χειρότερό μυθιστόρημά του κατά τη γνώμη μου είναι η «Αγνή». Μπορεί στα δύο πρώτα βιβλία του, και ειδικά στην «Εικοστή Έβδομη Πολιτεία» να κάνει πολλά τεχνικά λάθη, να υπερβάλλει, να χάνει τον έλεγχο με τις εσκεμμένα αναληθοφανείς αναστροφές και επιταχύνσεις στην πλοκή, ωστόσο τα έργα αυτά σφύζουν από μια ανεξάντλητη επινοητικότητα και τα επιμέρους κομμάτια έχουν μεγάλο ενδιαφέρον κι ως μην λειτουργούν ως δομικά στοιχεία ενός συνόλου. Επίσης ο Φράνζεν ποτέ δεν ήταν ο μεγάλος στυλίστας, όμως η πρόζα του στα πρώτα βιβλία, μέχρι και τις «Διορθώσεις», είναι πιο ζωντανή, πιο ευρηματική, καθώς εκτός των άλλων ο συγγραφέας είναι αναγκασμένος να υιοθετήσει πιο περίτεχνα ρητορικά σχήματα για να εκφράσει ιδέες και να περιγράψει εικόνες που πηγάζουν από συγκεκριμένες τεχνολογικές καταστάσεις και εφαρμογές. Στην «Αγνή» η γλώσσα δεν έχει βάρος, δεν έχει οντότητα. Ακόμα και οι μινιμαλιστές αμερικανοί συγγραφείς –ή, μάλλον, ειδικά αυτοί– όπως ο Κάρβερ, ο Τομπάιαν Γουλφ, ο Γουίλιαμ Μάξουελ, γράφουν σε μια συμπαγή, εξαντλητικά λεπτοδουλεμένη γλώσσα. Η γλώσσα στην «Αγνή» είναι σχεδόν δημοσιογραφική, διεκπεραιωτική. Και οι ήρωες επίσης δεν είναι όσο ενδιαφέροντες πιστεύει ο Φράνζεν.

Κώστας Κατσουλάρης: Ακούστε: δεν τα έχω διαβάσει όλα, ούτε και έχουν τόση μεγάλη σημασία αυτού του τύπου οι κατατάξεις. Μπορώ πάντως να πω χωρίς φόβο και πάθος ότι μου άρεσε πολύ η «Ελευθερία», μου άρεσαν πολύ και τα

«Σταυροδρόμια». Έχω πάντως την εντύπωση ότι από τις «Διορθώσεις» και στη συνέχεια, κάθε μυθιστόρημά του ήταν σημαντικό με τον τρόπο του.

Γιώργος-Ίκαρος Μπαμπασάκης: Συμβαίνει να είμαι, εκτός από φανατικός αναγνώστης του Φράνζεν, και ο μόνιμος μεταφραστής του. Συνεπώς, η γνώμη μου αποτελεί συνδυασμό αυτών των δύο ιδιοτήτων μου. Αγάπησα πολύ την «Αγνή» ως αναγνώστης, μίσησα πολύ την «Εικοστή Έβδομη Πολιτεία» ως μεταφραστής. Προτιμώ την «Ελευθερία» από τις «Διορθώσεις» τόσο ως αναγνώστης όσο και ως μεταφραστής. Θεωρώ γενναιότητα την στροφή που επιχειρεί με την Τριλογία που εγκαινιάζουν τα «Σταυροδρόμια», τα αγαπώ και με τις δύο ιδιότητές μου. Τέλος, πιστεύω ότι, όπως και στην περίπτωση του Φίλιπ Ροθ, το έργο του Φράνζεν είναι ένα συνεχές που θυμίζει την «Ανθρώπινη Κωμωδία» του Μπαλζάκ.

Intellectual Thighs: Το “Corrections” έπεσε στα χέρια μου την περίοδο που είχα αρχίσει να διαβάζω πιο συστηματικά και είχα ενθουσιαστεί, το θεωρώ το καλύτερό του μυθιστόρημα και σίγουρα ένα από τα καλύτερα βιβλία που έχω διαβάσει, αν και το αγαπημένο μου απόσπασμα έρχεται από το “Freedom” όπου υπάρχει το εξής: But nothing disturbs the feeling of specialness like the presence of other human beings feeling identically special, που το σκέφτομαι συχνά. Το “Purity” ήταν ένα βιβλίο που με απογοήτευσε, σε πολλά σημεία το βρήκα προβληματικό και εδώ ήταν που με ενόχλησε περισσότερο αυτό που λέγαμε πριν για την ανδρική ματιά στους γυναικείους χαρακτήρες, ένιωσα ότι κάπου έχασε την επαφή με το τώρα, μου φάνηκε παλιακός ο τρόπος του μάλλον και με έχασε. Τώρα έχω μπροστά μου το “Crossroads” και ανυπομονώ να το ξεκινήσω γιατί έχω ακούσει τόσο καλές κριτικές και έχω πειστεί ότι θα με κερδίσει ξανά.

Πώς πιστεύετε ότι θα αναφέρεται ο ιστορικός του μέλλοντος στον Φράνζεν και τα βιβλία του;

Λευτέρης Καλοσπύρος: Φαντάζομαι πως θα επαινεί τις «Διορθώσεις» και την «Ελευθερία» και θα προσπαθεί να αναλύσει τα αίτια της τόσο ριζικής μεταμόρφωσής του ως καλλιτέχνη. Δεν θα δυσκολευτεί πάντως, αρκεί να εξετάσει παράλληλα τις αλλαγές στις προτιμήσεις του αναγνωστικού κοινού, όπως επίσης και την επικράτηση των τηλεοπτικών σειρών εις βάρος του μυθιστορήματος. Πιστεύω επίσης πως θα προβληματιστεί γενικά για την αμερικανική λογοτεχνία τη συγκεκριμένη εποχή. Θα

ψάξει να βρει τι πήγε στραβά με τα προγράμματα δημιουργικής γραφής των αμερικανικών πανεπιστημίων, με τις επιλογές και τις ντιρεκτίβες των λογοτεχνικών πρακτόρων, τι έφταιξε τελικά και είναι τόσο λίγα πια τα αυθεντικά, πρωτότυπα έργα στην αμερικανική λογοτεχνία.

Κώστας Κατσουλάρης: Θα τις βρει μόνος του τις λέξεις ο ιστορικός τους μέλλοντος, μέσα από τα γυαλιά της εποχής του. Κι αφού θα έχει ολόκληρο το έργο του Φράνζεν μπροστά του (κάτι που δεν έχουμε εμείς ακόμη) συν την πολυτέλεια (που είναι ταυτόχρονα και τροχοπέδη) της χρονικής απόστασης. Ως προς το θέμα του χρόνου όμως έχω μια κάπως αιρετική άποψη, που την εξέφρασε πρώτος ο Σαρτρ, καθόσον γνωρίζω. Πιστεύω ότι για την αξία ενός συγγραφέα έχει μεγαλύτερη σημασία η άποψη των συγκαιρινών του, των ανθρώπων που συμπορεύτηκαν μαζί του κι έζησαν στην ίδια εποχή μαζί του, παρά η άποψη των ανθρώπων του μακρινού μέλλοντος. Δεν εννοώ την εμπορική επιτυχία, αλλά την άποψη της κριτικής και των άλλων συγγραφέων και των αναγνωστών της εποχής. Αυτοί, λοιπόν, έχουν ήδη βάλει τον Φράνζεν σε μια εξέχουσα θέση, όπως είπα και στην αρχή, παρά κάποιες παραφωνίες.

Γιώργος-Ίκαρος Μπαμπασάκης: Σαν έναν πολύ σημαντικό μελετητή της ανθρώπινης ψυχονοητικής ιδιοσυστασίας και έναν μείζοντα κοινωνιολόγο που, με όχημα την μυθιστοριογραφία, μας γνωστοποίησε πολλά μεγάλα ζητήματα της μεταβιομηχανικής εποχής.

Intellectual Thighs: Η ιστορικός του μέλλοντος πιστεύω ότι θα είναι γυναίκα και ελπίζω να μην είναι αυστηρή μαζί του.

*Αν έπρεπε να στοιχηματίσετε, θα ποντάρατε ότι όντως θα καταφέρει να ολοκληρώσει τη μεγαλεπήβολη τριλογία **A Key to All Mythologies**;*

Λευτέρης Καλοσπύρος: Είναι αισιόδοξο το ότι ένας συγγραφέας 62 ετών (αλήθεια, πότε μεγάλωσε ο Φράνζεν;) ξεκινάει να υλοποιήσει ένα μακρόπνοο σχέδιο. Μικρός είναι ακόμα βέβαια, με τα δεδομένα της εποχής. Εντάξει, όχι μικρός ακριβώς, αλλά δεν είναι μεγάλος από συγγραφική άποψη. Η έβδομη δεκαετία της ζωής του υπήρξε η πιο παραγωγική και επιτυχημένη δεκαετία για τον Φίλιπ Ροθ, τότε έγραψε τη δική του τριλογία και το «Θέατρο του Σάμπαθ», ενώ και ο ΝτεΛίλο εξέδωσε το αριστούργημά του, τον «Υπόγειο Κόσμο», στα 61 του. Αυτό που με προβληματίζει είναι το κατά πόσο

τα επόμενα δυο βιβλία της τριλογίας θα είναι απλώς μυθιστορήματα γραμμένα με τέτοιο τρόπο ώστε μια μέρα να μεταφερθούν άκοπα κι ανώδυνα στην τηλεόραση, ή αν ο Φράνζεν θα τολμήσει να ρισκάρει στο αισθητικό κομμάτι της μυθοπλασίας του. Γράφοντας τη συγκεκριμένη τριλογία, ο Φράνζεν φιλοδοξεί να καταθέσει ένα έργο εφάμιλλο της σειράς βιβλίων του Ρίτσαρντ Φορντ με ήρωα τον Φρανκ Μπάσκομπ και της αντίστοιχης με ήρωα τον Χάρι «Λαγό» Άνγκστρομ του Τζον Απντάικ. Μόνο που ο Ρίτσαρντ Φορντ γράφει μ' ένα προσωπικό στιβαρό ύφος και ο Απντάικ υπήρξε από τους κορυφαίους τεχνίτες της αγγλικής γλώσσας. Θα πρέπει ο Φράνζεν, αν μη τι άλλο, να βελτιώσει πολύ τη γλώσσα του.

Κώστας Κατσουλάρης: Ναι, θα πόνταρα ότι θα την τελειώσει και ότι θα είναι ένα σπουδαίο έργο. Είναι ένας συγγραφέας στην ωριμότητά του, όλοι οι οιωνοί είναι άριστοι. Κι άλλωστε, όπως είπα και πριν, έχουμε ήδη στα χέρια μας το πρώτο από τα τρία βιβλία, τα «Σταυροδρόμια», που είναι πολύ καλό, κι έχει βάλει τις βάσεις για μια συναρπαστική συνέχεια. Αλλά, ας είμαστε συνετοί. Για κανέναν μας δεν ξέρουμε τι θα του ξημερώσει.

Γιώργος-Ίκαρος Μπαμπασάκης: Θα στοιχημάτιζα μια χαρά και ανενδοίαστα τον αγαπημένο μου αναπτήρα Zippo, την λατρεμένη μου πένα Kaweco, αλλά και τα τέσσερα ρετιρέ που δεν έχω, καθώς και την Bentley που είχα ονειρευτεί μια υπέροχη νύχτα στην εποχή της αθωότητας, ότι, ναι και ναι και πάλι ναι!, ο Φράνζεν θα ολοκληρώσει την Τριλογία του. Είναι δουλευταράς, αν μη τι άλλο, συστηματικός εργάτης της μυθιστοριογραφίας, μέγας γνώστης της τακτικής και της στρατηγικής που απαιτούνται για τα μεγαλεπήβολα συγγραφικά εγχειρήματα. Η εργασία του δεν έχει να κάνει με ξεσπάσματα και εκλάμψεις, αλλά με άκρως συγκροτημένο σχεδιασμό και καλώς συγκερασμένο μόχθο. Θα μπορούσα κάλλιστα να μιλήσω για Σύστημα Φράνζεν!

Intellectual Thighs: Δεν έχω ιδέα και δεν έχει και σημασία. Σαν αναγνώστρια με ενδιαφέρει κάθε φορά να μου δίνει ωραία βιβλία και να μου θυμίζει γιατί τον θεωρώ σημαντικό συγγραφέα.